

MACIEJ SZABLEWSKI
Biblioteka Narodowa

PRACA NA ZGLISZCZACH.
DZIAŁALNOŚĆ STACJI MIKROFILMOWEJ BIBLIOTEKI NARODOWEJ
NA RZECZ ZABEZPIECZENIA NAJCENNIJSZYCH ZABYTEKÓW
PIŚMIENICTWA POLSKIEGO (1950–1961)

Abstrakt

W 1950 r. w Bibliotece Narodowej w Warszawie powstała placówka, która zorganizowała bezprecedensową w skali europejskiej akcję zabezpieczania zbiorów. Pierwotnym zadaniem Stacji Mikrofilmowej było wykonywanie wtórników z zabytków piśmiennictwa uratowanych z wojennej pożogi. Jej kierownik Andrzej Wyczański musiał więc przekonywać kustoszy opiekujących się zbiorami specjalnymi do nowoczesnej, praktycznie nieznannej w kraju, technologii. Udział w projekcie, w ramach którego Biblioteka Narodowa pokrywała koszty transportu i mikrofilmowania oraz przekazywała kopię pozytywową instytucji przechowującej oryginał, był dobrowolny. Pomimo rozlicznych problemów w latach 50. XX w. udało się zabezpieczyć najcenniejsze rękopisy, stare druki i muzykalia.

Słowa kluczowe

mikrofilmowanie, mikroformy, zbiory specjalne, Biblioteka Narodowa, Andrzej Wyczański

Zejscie do podziemi nie było zawałone gruzem. Dotarliśmy więc do lochu. Przy pierwszym spojrzeniu można było doznać oszałamiającej radości. Ależ tak – chciało się zawołać – zbiory ocalały! Leżały w grubych, równych warstwach. Uderzał nawet jakiś porządek, którego nie zostawiliśmy, maskując schron. Nie było ani blach, ani worków z piaskiem. Zwracał także uwagę znacznie niższy poziom pokładów. Woluminy nie przylegały już tak ciasno do sklepienia, jak wówczas, kiedyśmy je układali. Bliższe podejście odkrywało sekret tych zmian. Był ohydny. Przy dotknięciu warstw równo ułożonych egzemplarzy już nawet nie rozpadały się, ale znikały. Zbiory zetlały doszczętnie w ogniu, który musiał je trawić wolno przez wiele dni. I nie było nawet trudno domyślić się, jak je zniszczono. Wygarnęli książki spod stropu, obl[a]li je benzyną i podpalili. Już ze stopą na gardle

wypełniali wyrok zagłady wydany na sąsiedni naród. Mieściło się w nim obok ludobójstwa również i książkobójstwo¹.

Ta wstrząsająca relacja Bohdana Korzeniewskiego z początku 1945 r. dotyczyła gmachu przedwojennej Biblioteki Ordynacji Krasieńskich przy ulicy Okólnik 9. Od lipca 1940 r. był on siedzibą utworzonej przez Niemców Staatsbibliothek Warschau. Do maja 1942 r. zgromadzono w nim niemal 400 tys. najcenniejszych zabytków piśmiennictwa z warszawskich bibliotek. Przed 14 października 1944 r. oddziały Brandkommando podpaliły zbiory, w wyniku czego zniszczonych zostało 26 tys. rękopisów, prawie 80 tys. starych druków, 2,5 tys. inkunabułów, 100 tys. zbiorów ikonograficznych, 50 tys. nut i teatraliów, bogate zbiory kartograficzne, katalogi i inwentarze. Cztery lata po tym książkobójstwie w gmachu, częściowo wyremontowanym na potrzeby Biblioteki Narodowej (BN) uruchomiona została Stacja Mikrofilmowa².

Technika mikrofilmowa była już wówczas powszechnie znana w Stanach Zjednoczonych i Europie Zachodniej. Na początku XX w. Robert Goldschmidt i Paweł Otlet opracowali projekt „O nowej postaci książki – książki mikrofotograficznej”³. Zawierał on opis budowy dokumentu na podłożu fotograficznym, obejmującego 72 strony tekstu oryginalnego w pomniejszeniu⁴. W 1910 r. na Międzynarodowym Kongresie Bibliografii i Dokumentacji rozważano możliwość powstania tzw. bibliofoto, czyli książki w formie mikrokopii, którą za pomocą projekcji można powiększać na czas czytania⁵. Realizację tych postulatów umożliwił rozwój fototechniki, a zwłaszcza wyparcie płyt przez błony nitrocelulozowe, poprawienie optyki i ułatwienie obsługi aparatów. W 1925 r. wprowadzono do produkcji aparat małoobrazkowy Leica, a 4 lata później pierwszą profesjonalną kamerę mikrofilmową Recordak. Znalazła ona zastosowanie nie tylko do zabezpieczania i powielania zbiorów archiwalnych oraz bibliotecznych, ale również w bieżącej działalności administracji państwowej i firm prywatnych. W Stanach Zjednoczonych od lat 30. XX w. mikroformy wykorzystywały m.in. banki do kopiowania czeków. Powstały również przedsiębiorstwa specjalizujące się w produkcji mikroform, takie jak np. University Microfilms International, które chętnie współpracowały z instytucjami kultury. Przykładowo wspomniana firma wraz z Biblioteką Kongresu od 1941 r. realizowała program mikrofilmowania najcenniejszych rękopisów ze zbiorów angielskich. Do końca 1945 r. skopiowano 6 mln stron. Najbardziej znaną akcją amerykańska biblioteka przeprowadziła w 1950 r., kiedy to ekspedycja

¹ B. Korzeniewski, *Książki i ludzie*, Warszawa 1993, s. 113–115.

² Mieściła się na parterze. Remont całego gmachu wraz z jego przebudową zakończony został dopiero w 1961 r. *Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za lata 1957–1960*, oprac. M. Dembowska, Warszawa 1987, s. 9.

³ H. Zubala, *Mikrofilmowanie zbiorów archiwalnych i bibliotecznych w Polsce 1950–1970*, Wrocław 1978, s. 24.

⁴ M. Burdowicz-Nowicka, *Mikrofotografia w bibliotekarstwie*, „Przegląd Biblioteczny” 1958, z. 2–3, s. 161–172.

⁵ M. Burdowicz-Nowicka, *Mikrofilm w pracy naukowej i bibliotecznej*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1958, nr 8, s. 95–115; J. Grycz, *Zagadnienia fotografii w bibliotekarstwie*, „Przegląd Biblioteczny” 1938, R. 12, s. 145–170.

wysłana do klasztoru św. Katarzyny na Górze Synaj skopiowała ok. 2 mln stron, w tym ok. 3 tys. rękopisów, ok. 2 tys. dokumentów tureckich i ok. 2 tys. miniatur⁶. Tego typu wypraw, złożonych z naukowców i techników, organizowano jeszcze wiele, m.in. do Jerozolimy, Rzymu, Paryża i innych miast europejskich. Na Starym Kontynencie zalety nowych wtórników doceniono dopiero w czasie II wojny światowej. Był to efekt działalności francuskiego Ośrodka Dokumentacji i angielskiego ASLIB-u, które z powodzeniem zaczęły wykorzystywać mikroformy do potrzeb bieżącej informacji naukowej. Po 1945 r. w rozbudowę laboratoriów mikrofilmowych włączyło się UNESCO, które starało się do każdego kraju dostarczyć podstawową aparaturę. Dzięki temu w 1949 r. do Biblioteki Narodowej w Warszawie trafiły urządzenia fototechniczne.

Początki działalności Stacji Mikrofilmowej BN były wyjątkowo trudne. Brakowało doświadczenia zarówno w kwestiach technicznych, jak i organizacyjnych. Teoretycznie tematyka fotografowania tekstów pojawiła się w Polsce w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Z potencjału nowej technologii zdawali sobie sprawę naukowcy i kustosze, ale po odzyskaniu niepodległości rodzime instytucje musiały sprostać fundamentalnym zadaniom, a młode, zmagające się z problemami gospodarczymi państwo, nie mogło przeznaczyć odpowiednich sum nawet na ich absolutnie podstawową działalność. Jeszcze w 1934 r. z 16 archiwów państwowych 4 nie posiadały maszyn do pisania, a co dopiero mówić o drogim sprzęcie fotograficznym⁷. Dlatego do 1939 r. wykorzystywanie technik fotograficznych do kopiowania tekstów głównie rozważano w artykułach i referatach⁸, zaś w praktyce zastosowano je tylko w Archiwum Oświecenia Publicznego w Warszawie, Bibliotece PAU w Krakowie, Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Lwowie oraz Bibliotece Jagiellońskiej⁹. O skali zjawiska najlepiej świadczy fakt, iż ostatnia z wymienionych instytucji, wykorzystując aparat Foto-Clark, w latach 1936–1937 wykonała zaledwie 1937 kopii (m.in. rękopisu *Bogurodzicy*) dla łącznie 58 klientów, przy czym jedno z zamówień obejmowało 500 kopii. Natomiast mikrofilmowaniem tekstów zajmował się jedynie prof. Jan Rutkowski, który na Uniwersytecie Poznańskim kopiował tą metodą dokumenty lustracji dóbr królewskich wypożyczane z Archiwum Akt Dawnych w Warszawie¹⁰. W takiej sytuacji nie dziwią słowa Józefa Grycza z 1938 r., iż „w Polsce

⁶ A. Wyczański, *Mikrofilm – nowa postać książki*, Wrocław 1972, s. 63–64.

⁷ *Sprawozdanie z działalności*, „Archeion” 1935, t. 13, s. 153.

⁸ J. Grycz, *op. cit.*, s. 145–170; M. Handelsman, *Metoda poszukiwań archiwalnych*, „Archeion” 1927, t. 2, s. 39; A. Rybarski, *Potrzeby i zadania fotografii w pracy archiwalnej*, Lwów 1926; *Protokół posiedzeń VI sesji Rady Archiwalnej w dniach 19–20.12.1928 r.*, „Archeion” 1929, t. 5, *Dział Urzędowy*, s. 4.

⁹ Marginalne znaczenie miały indywidualne próby fotografowania tekstów podejmowane np. przez prof. Jana Kruszyńskiego na Uniwersytecie Wileńskim. J. Kruszyński, *Nowy aparat do reprodukcji fotograficznej i jego zastosowanie szczególnie do zabytków archiwalnych*, „Archeion”, 1936, s. 24–35.

¹⁰ J. Deresiewicz, *Powielanie archiwów*, „Dziennik Poznański” 1937, nr 100, s. 7; B. Drewniewska-Idziak, *Projekt ogólnopolskiej akcji mikrofilmowania zbiorów bibliotecznych z XIX i XX wieku z podziałem na regiony*, [w:] *Chrońmy oryginały*, red. B. Drewniewska-Idziak, Warszawa 2000, s. 30; *Fotobiblioteki*, „Kurier Poznański” 1937, nr 152, s. 4; J. Rutkowski, *Mikrofotografia na usługach historii*, „Roczniki Dziejów Społeczno-Gospodarczych” 1937, s. 601.

sprawa różnego rodzaju zastosowania fotografii w bibliotekarstwie leży odłogiem¹¹. Mikroreprografia w czasie wojny i okupacji sprowadzała się do pojedynczych, prowadzonych z narażeniem życia, inicjatyw, takich jak prof. Mieczysława Wolfke czy Janusza Podoskiego¹². Po 1945 r. kilka instytucji, np. Instytut Chemii Ogólnej UW i Instytut Historyczny UW, zdecydowało się na zakup aparatów małoobrazkowych. Na Uniwersytecie Poznańskim prof. Rutkowski odtworzył przedwojenną pracownię. Pojawiły się również pierwsze kamery mikrofilmowe. Urządzenia te były na wyposażeniu Żydowskiej Komisji Historycznej, Instytutu Elektronicznego Politechniki Warszawskiej oraz Katedry Fototechniki Politechniki Wrocławskiej¹³. W 1948 r. prof. Karol Górski próbował realizować plany wydawania mikropublikacji przez pracownię fotograficzną Towarzystwa Naukowego w Toruniu¹⁴. Pomimo „prymitywnego sprzętu i skromnych środków”¹⁵ do 1950 r. ukazały się 2 tego typu edycje, zawierające recesy sejmu pruskiego z lat 1506–1653 oraz akta sejmowe Prus Książęcych od 1541 r.¹⁶. O mikrofilmach już nie tylko pisano¹⁷, ale nawet zaczęto wykorzystywać je w pracach naukowych¹⁸. Niemniej jednak dopiero działalność wspomnianej Stacji Mikrofilmowej przyniosła przełom w zastosowaniu mikroform w Polsce.

W 1949 r. Biblioteka Narodowa otrzymała aparaturę mikrofilmową od UNESCO. Problem polegał na tym, iż brakowało nie tylko fachowców do obsługi tych urządzeń, ale również osoby, która zorganizowałaby całe laboratorium¹⁹. Ostatecznie zadania stworzenia pracowni, którą dyrektor Bieńkowski nazwał Stacją Mikrofilmową, podjął się historyk z Uniwersytetu Warszawskiego, Andrzej Wyczański. W środowisku bibliotekarskim był on anonimową postacią, a musiał wkraczać z nieznaną technologią

¹¹ J. Grycz, *op. cit.*, s. 170.

¹² W. Adżarski, *Historia fotografii warszawskiej*, Warszawa 1974, s. 226–227.

¹³ Na ostatniej z wymienionych uczelni, kierowana przez profesora Romera katedra, od 1948 r. jako pierwsza w Polsce zaczęła kształcić przyszłych inżynierów na potrzeby przemysłu fotograficznego. H. Zubala, *op. cit.*, s. 57.

¹⁴ K. Górski, *Zagadnienie produkcji mikrofilmowych odbitek pozytywów w zastosowaniu do źródeł historycznych*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1948, nr 1–4, s. 109–119.

¹⁵ A. Wyczański, *Mikrofilm w archiwach i bibliotekach polskich*, „Archeion” 1956, s. 138.

¹⁶ Wydawnictwa te jako seria *Fontes, Seria II, Rotuli photographici*, nosiły tytuły *Recessus comitorum Terrae Prussiae* (Toruń 1948) oraz *Acta conventus Prussiae Ducalis* (Toruń 1950).

¹⁷ Por. T. Komornicki, *Mikrokarty i przyszłość bibliotek naukowych świata*, „Życie Nauki” 1947, nr 13–14, s. 58–68; M. Łodyński, *Biblioteki i polityka biblioteczna w związku z potrzebami nauki*, „Życie Nauki” 1947, nr 23–24, s. 282–294.

¹⁸ Przykładowo Władysław Tomkiewicz, badając inwentarz dzieł sztuki pozostałych w Paryżu po śmierci Jana Kazimierza, korzystał z mikrofilmu kodeksu o sygnaturze K.K.533 przechowywanego w paryskim Archives Nationales. Z kolei Jadwiga Karwasińska przygotowywała krytyczne wydanie żywotów świętego Wojciecha na podstawie mikrofilmów z 30 rękopisów przechowywanych w europejskich instytucjach. O swoich doświadczeniach w pracy z mikrokopiami sprowadzonymi z National Bibliotek w Wiedniu pisał Marian Łodyński. M. Łodyński, *Kilka uwag na marginesie dyskusji mikrofilmowej*, „Przegląd Biblioteczny” 1953, s. 147; W. Tomkiewicz, *Z dziejów polskiego mecenatu artystycznego w wieku XVII. Źródła do dziejów sztuki polskiej*, t. 4, Wrocław 1952, s. 83; A. Wyczański, *Mikrofilm w archiwach...*, s. 144.

¹⁹ Poszukiwania odpowiedniego kandydata na stanowisko kierownicze rozpoczęli nowo powołani dyrektorzy Biblioteki, tj. Józef Grycz oraz Władysław Bieńkowski. *Biblioteka Narodowa w latach 1945–1956*, Warszawa 1958, s. 15–16.

w świat ludzi opiekujących się uratowanymi z wojennej pożogi, najcenniejszymi zabytkami piśmiennictwa polskiego. Kolejne problemy generowały kwestie techniczne i organizacyjne. W ówczesnej sytuacji politycznej przepływ *know-how* był bardzo utrudniony. Nie wchodziło w rachubę wysłanie pracowników na staże do Europy Zachodniej lub zaproszenie zagranicznych specjalistów do Polski. Dlatego Wyczański mógł czerpać informacje tylko z fachowej literatury gromadzonej dla niego przez Instytut Bibliograficzny. Na jej podstawie musiał sam opracować schemat organizacyjny nowej placówki, określić program jej działalności i opanować zagadnienia techniczne. Ostatnie zadanie utrudniał fakt, iż aparatura od UNESCO została dostarczona bez jakichkolwiek instrukcji obsługi.

Chociaż mikrofilmowanie w narodowej księżnicy rozpoczęto na przełomie lat 1949/1950, to oficjalnie Stację powołał do życia tymczasowy statut BN nadany 3 sierpnia 1950 r.²⁰ Początkowy personel stanowiło 5 pracowników²¹. Fototechników, posiadających ogólną wiedzę i praktykę fotograficzną, należało nauczyć wykonywania zdjęć niezwykle cennych i delikatnych obiektów z dokładnością do 1 mm. Nabranie dużej wprawy wymagało także właściwe operowanie światłem i filtrami. Ponadto urządzano zebrania, na których omawiano najnowszą fachową literaturę. Kwestie techniczne konsultowano również z inżynierami z Filmowego Biura Technicznego²². W kolejnych latach personel zwiększał się systematycznie i już w 1957 r. osiągnął liczbę 19 etatów. Tym samym Stacja stała się jedną z największych pracowni w Bibliotece Narodowej.

Struktura organizacyjna, opracowana przez Andrzeja Wyczańskiego, była wzorowana na modelu pracowni działającej we francuskiej Bibliotece Narodowej w Paryżu²³. Stacja została podzielona na 3 oddziały, tj. laboratorium, planowania i zaopatrzenia oraz zbiorów mikrofilmowych. W obrębie pierwszego z wymienionych funkcjonowały sekcje: zdjęć mikrofilmowych, papierów, reprodukcji, kontroli technicznej oraz stanowiska robocze wywoływania i kopiowania mikrofilmów. Na czele każdego oddziału stał kierownik podlegający bezpośrednio głównemu kierownikowi Stacji. Dodatkowo z placówką współpracowała grupa konserwacji i napraw oraz wspomniani doradcy techniczni.

Strategiczna decyzja wiązała się z przechowywaniem mikroform. Powstało bowiem pytanie, czy mikrokopie traktować jako osobny zbiór, czy też wzorem

²⁰ Następnie jej istnienie zatwierdziła *Uchwała nr 584 Prezydium Rządu z dnia 19.08.1954 r. w sprawie nadania statutu BN*. Struktura organizacyjna została zatwierdzona *Zarządzeniem nr 117 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 15 czerwca 1957 r. Biblioteka Narodowa w latach 1945–1956...*, s. 92; BN, OAZ, sygn. 53/473, s. 1, *Regulamin wewnętrzny Stacji Mikrofilmowej; Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za lata 1957–1960...*, s. 92; *Statut Biblioteki Narodowej*, „Monitor Polski” 1954, nr 87, poz. 980, par. 20.

²¹ Za zagadnienia o charakterze bibliotecznym odpowiedzialne były studentki Wydziału Humanistycznego: Maria Burdowicz i Danuta Goluchowska. Z kolei zespół laborantów tworzyli absolwenci Technikum Fotograficznego: Zbigniew Mądry, Henryk Nowicki i Wacław Gawron. BN, Arch. ZZM, M. Burdowicz-Nowicka, *Informacja w związku z 50 rocznicą zorganizowania w BN Stacji Mikrofilmowej*, Warszawa 25.06.2000, bez sygn.

²² Funkcję doradcy technicznego pełnili najpierw I. Leinberg, a następnie J. Wojciechowski.

²³ *Biblioteka Narodowa w latach 1945–1956...*, s. 128–132.

British Library łączyć je z oryginałami. Wówczas w jednym magazynie znalazłby się np. rękopis i jego mikrofilm, co ułatwiłoby katalogowanie i udostępnianie. Z drugiej strony, mikrofilmy opracowywano według opisów oryginałów w osobnym dziale, więc oszczędność pracy była pozorna. Ponadto w bibliotece stosowano zasadę podziału zbiorów wedle rodzajów. Osobno przechowywano i udostępniano nowe i stare książki, chociaż różnice między nimi były mniejsze niż między mikrokopią a oryginałem. Podobnie oddzielano oryginały od wtórników, np. drukowane edycje od średniowiecznych rękopisów. Postanowiono więc nie tworzyć precedensu dla mikroform. Za koncepcją budowania niezależnego zasobu mikrofilmowego przemawiał również fakt, iż fotografowano także oryginały przechowywane w innych bibliotekach. BN nie posiadała więc zbiorów konwencjonalnych, do których można by dołączyć mikrokopie. Przed umieszczeniem w magazynie mikrofilmy wpisywano do inwentarza. Inwentaryzacja obejmowała podstawowe informacje ooryginale, czyli imię i nazwisko autora, skrócony tytuł, pochodzenie z sygnaturą i liczbę stron oraz dane techniczne mikroformy, takie jak: rodzaj mikrofilmu (negatyw lub pozytyw), typ filmu (np. 35 mm perforowany), liczbę klatek, sygnaturę i datę wykonania. Magazynowano nawinięte na szpule odcinki o maksymalnej długości 30 m, przy czym za jednostkę, której nadawano sygnaturę, przyjmowano utrwaloną na taśmie pozycję, np. stary druk czy rękopis, a nie odcinek o określonej długości. Problemem było zapewnienie właściwych warunków przechowywania. Magazyn nie posiadał ani klimatyzacji, ani regulacji wilgotności.

Udostępnianie wymagało specjalnej aparatury, obsługiwanej przez przeszkolonego pracownika. Ówczesne lektory, po pierwsze, najlepiej sprawdzały się w zaciemnionych pomieszczeniach, po drugie, były stosunkowo głośne. Korzystanie z mikrofilmów, kolidujące z warunkami tradycyjnych czytelni, wymagało więc osobnego pomieszczenia. Ze względu na problemy lokalowe na Okólniku, rolę prowizorycznej czytelni od 1951 r. pełnił pokój z 4 lektorami²⁴. Frekwencja wahała się w granicach od 30 do 40 osób rocznie. Sytuacja poprawiła się dopiero po przeprowadzce Stacji w sierpniu 1957 r. do północnego skrzydła Pałacu Rzeczypospolitej przy placu Krasińskich²⁵.

Podstawowym zadaniem Stacji było: „[...] stworzenie zbioru mikrofilmowego najcenniejszych rękopisów, starych druków [...] w zakresie ogólnokrajowym”²⁶. Przed personelem Stacji postawiono więc wyzwanie zgromadzenia Centralnej Filмотeki Zabytkowej, zwanej też Narodową Filмотeką Zabytkową²⁷. Wykonanie tego ambitnego zamierzenia utrudniał brak jakichkolwiek odgórnych, ogólnokrajowych planów czy wskazówek. Andrzej Wyczański musiał więc nakreślić autorski program mikrofilmowania, obejmujący różnorodne zbiory wielu instytucji z całego kraju.

²⁴ K. Zawadzki, *Wspomnienia o mojej pracy w Bibliotece Narodowej*, „Biuletyn Informacyjny BN” 1997, nr 1, s. 23.

²⁵ Starania o uzyskanie odpowiedniego pomieszczenia na czytelnię mikrofilmów podjęto dopiero po 1960 r., kiedy zakończył się remont całego gmachu. *Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za lata 1957–1960...*, s. 7, 10.

²⁶ A. Wyczański, *Dwa lata Stacji Mikrofilmowej BN*, „Przegląd Biblioteczny” 1952, z. 2–3, s. 162–182.

²⁷ M. Łodyński, *Kilka uwag na marginesie...*, s. 146.

W pierwszej kolejności zdecydowano, iż wszelkie koszty związane z realizacją akcji pokrywać będzie Biblioteka Narodowa. Ponadto każda instytucja, która wyraziła zgodę na udostępnienie swoich zbiorów, nieodpłatnie otrzymywała ich kopię pozytywową. Program obejmował mikrofilmowanie najcenniejszych zabytków piśmiennictwa polskiego, w związku z czym przesyłanie obiektów pocztą byłoby zbyt ryzykowne i nieekonomiczne. BN organizowała transporty specjalnie przygotowanym służbowym samochodem. Wymagało to nie tylko skoordynowania planów Stacji z możliwościami działu administracyjnego BN, ale również ustalania terminów z nieraz kilkoma instytucjami. Konwoje starano się zorganizować w taki sposób, aby jednocześnie zwrócić już zmikrofilmowane zbiory i odebrać nowe. W ówczesnych realiach nie zawsze udawało się zrealizować tak skomplikowane pod względem logistycznym przedsięwzięcia. W okresie zimowym główną przeszkodą okazywały się warunki pogodowe²⁸. Zdarzały się również awarie samochodu²⁹. Z wypożyczenia materiałów rezygnowano również ze względu na naprawy kamer mikrofilmowych³⁰. Biblioteki macierzyste prosiły o zmiany terminów transportów, gdyż z różnych powodów nie były w stanie przygotować metryczek obiektów³¹.

²⁸ W lutym 1952 r. opady śniegu wymusiły odwołanie transportu rękopisów i starych druków do Kórnika. Pod koniec grudnia 1955 r. z tych samych powodów nie udało się zwrócić w terminie zbiorów Archiwum Kapitulnego Katedry Krakowskiej. Zimą 1956 r. przełożono 2 wyjazdy ze zbiorami bibliotek: B. Raczyńskich, B. PAN Kórnik, BUWr oraz Ossol. W grudniu 1957 r. pogoda uniemożliwiła zwrot do Archiwum Kapitulnego Katedry Krakowskiej 3 tomów graduau Jana Olbrachta. Dyrektor Horodyński, w celu uniknięcia monitów, proponował nawet przekazanie rękopisu wskazanej przez kapitułę instytucji kościelnej w Warszawie. BN, OAZ, sygn. 40/2/1, s. 135, List Dyrekcji BN do Dyrekcji Biblioteki Kórnickiej z dnia 7.02.1952 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/1, s. 137, List BN do Biblioteki Kórnickiej z dnia 20.02.1956 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/2, s. 10, List Dyrekcji BN do Archiwum Kapitulnego Katedry Krakowskiej z dnia 27.12.1955 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/2, s. 15, List dyrektora BN, B. Horodyskiego do Archiwum Kapitulnego Katedry Krakowskiej z dnia 19.12.1957 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/4, s. 183–185, List Biblioteki Miejskiej m. Poznania do BN z dnia 23.01.1956 r., List BN do Biblioteki Miejskiej m. Poznania z dnia 20.02.1956 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/5, s. 19, 62, List BN do BUWr z dnia 4.04.1956 r., List BN do Ossol. z dnia 4.04.1956 r.

²⁹ Wiosną 1953 r. stało się to powodem przesunięcia wyjazdu do Wrocławia. Latem 1956 r. BN tłumaczyła tym opóźnienia w zwrocie zbiorów B. Rac. BN, OAZ, sygn. 40/2/4, s. 185, List BN do Biblioteki Miejskiej m. Poznania z dnia 16.08.1956 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/5, s. 6, List BN do BUWr z dnia 2.04.1953 r.

³⁰ Tego rodzaju sytuacja miała miejsce na przykład w początkach sierpnia 1955 r. i ponownie dotoczyła zbiorów Archiwum Kapitulnego Katedry Krakowskiej.

³¹ Pod koniec września 1953 r. dr Pocięcha, kierownik Oddziału Rękopisów BJ, poinformował, iż ze względu na przygotowywanie wystawy oraz opiekę nad praktykantami kolejna partia rękopisów będzie gotowa dopiero w drugiej połowie października, co wymuszało zmianę pierwotnego terminu transportu. Również z powodu wystawy BŚ nie zdążyła przygotować w listopadzie 1957 r. planowanej transzy starych druków. Ze względu na zjazd dyrektorów szkół wyższych i rady głównej MSW BJ zwróciła się w październiku 1956 r. o przesunięcie terminu transportu. Pół roku później przeszkodą w wypożyczeniu kolejnych obiektów okazała się trudna sytuacja personalna w Zakładzie Rękopisów BJ. Przy okazji BJ poinformowała o zakupie kamery mikrofilmowej, za pomocą której w porozumieniu z BN mogłaby wykonywać więcej prac nad rękopisami we własnym zakresie. Z kolei w 1955 r. musiał zostać przełożony, zaplanowany na 15 kwietnia 1955 r., transport do Biblioteki i Archiwum Diecezjalnego w Płocku z powodu śmierci tamtejszego kierownika,

W zakresie typowania zbiorów współpracujące instytucje początkowo miały pełną autonomię. Stacja określała tylko szacunkową liczbę woluminów. W miarę rozwoju akcji starano się zmodyfikować tę zasadę, aby powstający zasób mikroform nie nabrał przypadkowego charakteru. Zdarzały się też sytuacje, gdy wypożyczone już do BN obiekty po konsultacjach, np. z Zakładem Starych Druków, wyłączano z mikrofilmowania³². Dlatego typowanie wymagało pomocy specjalistów z zakładów merytorycznych, ale ich pracownicy posiadali określone zakresy obowiązków i nie zawsze mogli zaangażować się w akcję mikrofilmowania.

Trudności w realizacji projektu zabezpieczania nie kończyły się w momencie przewiezienia zbiorów do Biblioteki Narodowej. Stacja obiecywała zwrot materiałów w terminie do 6 miesięcy, z czego około 2 tygodnie poświęcano na rozpakowanie, sprawdzenie i przygotowanie obiektów oraz następnie kontrolę zrobionych mikrofilmów itp., zaś resztę czasu przeznaczano na mikrofilmowanie przy szacunkowym tempie wykonywania zdjęć od 2,5 tys. do 3 tys. klatek dziennie. Awarie sprzętu czy kłopoty kadrowe powodowały opóźnienia w mikrofilmowaniu, co przekładało się na zbyt długie przetrzymywanie materiałów. Narażało to BN na monity ze strony instytucji macierzystych³³.

---

ks. Wójcickiego. Z kolei w kwietniu i maju 1956 r. w związku z przeprowadzką zbioru rękopisów BUWr nie mogła udostępnić większej partii materiałów. W listopadzie 1952 r. dyrektor Biblioteki Miejskiej w Gdańsku poprosił o przesunięcie terminu transportu z 27 listopada na 4 grudnia 1952 r. Książnica otrzymała bowiem z opóźnieniem listę starych druków wytypowanych do mikrofilmowania przez Alodię Kawecką-Gryczową i ze względu na brak odpowiedniej liczby maszyn do pisania, nie zdążyła przygotować w terminie metryczek. BN, OAZ, sygn. 40/2/1, s. 15, List M. Pelczar, dyrektor Biblioteki Miejskiej w Gdańsku do BN z dnia 23.11.1952 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/1, s. 97, List BŚ do BN z dnia 27.11.1957 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/2, s. 74, List dr Pocięchy do BN z dnia 2.10.1956 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/2, s. 77, List Jerzego Zatheya, Kierownika Oddziału Rękopisów BJ do BN z dnia 17.04.1957 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/3, s. 50, List dr. Pocięchy do Dyrekcji BN z dnia 25.09.1953 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/4, s. 69–70, List Dyrekcji BN do Biblioteki i Archiwum Diecezjalnego w Płocku z dnia 18.03.1955 r., List Kurii Diecezjalnej Płockiej do Dyrekcji BN z dnia 31.03.1955 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/5, s. 20, 22–23, Listy BUWr do BN z 9.04.1956, 18.05.1956 i 24.05.1956 r.

³² Wiosną 1957 r. na podstawie ekspertyzy A. Kaweckiej-Gryczowej zrezygnowano z kopiowania części siedemnastowiecznych druków przywiezionych z TNP, gdyż niektóre tytuły, jak na przykład *Respublica Moscoviae* z 1630 r., narodowa książnica posiadała w kilku egzemplarzach. BN, OAZ, sygn. 40/2/4, s. 82, List BN do Biblioteki im. Zielińskich TNP z dnia 23.04.1957 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/4, s. 83, Notatka Alodii Kaweckiej-Gryczowej dla Stacji Mikrofilmowej z dnia 3.06.1957 r.

³³ W 1952 r. B. PAN Kórnik trzykrotnie prosiła o zwrot autografów Garczyńskiego (sygn. B.K. 1688), Mickiewicza (sygn. B.K. 1608–1610), Słowackiego (sygn. B.K. 1643) i Norwida (sygn. B.K. Arch. Dział. Pudło czerw. 16) oraz akt dotyczących Mazurów w Prusach (sygn. B.K. 1429–1434). Zbiory te były potrzebne do badań pracownikom Biblioteki i czytelnikom, zaś rękopisy Norwida planowano skierować do konserwacji. W ostatnim kwartale 1955 r. BN monitowały kolejno Wojewódzkie Archiwum w Krakowie (potrzebowano do badań rękopisów sygn. 5479 ze zbiorów listów Czartoryskiego i lorda Dudleya), Biblioteka Jagiellońska i Ossol. Ostatni przypadek był specyficzny, gdyż kierownictwo prosiło, aby Stacja zwróciła 13 rękopisów wypożyczonych z B. Czart. Z powodu braku tych zbiorów w Krakowie dr Anna Owsieńska nie mogła opracować na zlecenie Wydawnictwa Ossolińskich publikacji *Pamiętniki J.A. Petrykowskiego*. W 1956 r. o termin oddania swoich zbiorów dowiadywało się TNP. Ponadto Oddział Starych Druków BJ

Personel techniczny, tak jak zostało to wspomniane, przechodził szkolenia w zakresie właściwego obchodzenia się z bardzo cennymi obiektami. Rezygnowano z mikrofilmowania, jeśli mogłoby ono spowodować uszkodzenia oryginałów, gdyż zdarzało się, że do Stacji trafiały materiały nienadające się do powielenia. Przykładowo w styczniu 1956 r. zaniechano kopiowania dwóch, trudno otwierających się rękopisów o sztywnych oprawach, ze względu na niebezpieczeństwo pęknięcia grzbietów³⁴. Pomimo zapewnienia wysokich standardów ochrony, biblioteki macierzyste skarżyły się na niewłaściwe traktowanie ich zbiorów³⁵. Zazwyczaj okazywało się, że obiekty przyjeżdżały już w złym stanie. Mimo to BN w takich sytuacjach proponowała przeprowadzenie konserwacji na własny koszt³⁶.

prosił o zwrot druku Sebastiana Petrycy *De natura, causis*..., niezbędnego do prac prowadzonych przez prof. Henryka Barycza. Z kolei w czerwcu 1957 r. BN otrzymała aż 3 monity od BŚ (zwrot wypożyczonych czasopism), B. PAN Kórnik (potrzebowała do prowadzonych badań druku ulotnego Stanisława Trembeckiego *Gość w Heilsbergu z 1784 r.*) i B. Racz (monitowała w sprawie wszystkich materiałów wypożyczonych w sierpniu 1956 r.). BN, OAZ, sygn. 40/2/1, s. 94, 139, List dyrektora BŚ do BN z dnia 13.09.1957 r., List dyrektora PAN w Kórniku do BN z dnia 24.09.1957 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/1, s. 124, 126–127, 129, Listy Kierownictwa Biblioteki Kórnickiej do Dyrekcji BN z dnia 26.06.1952 r., 26.08.1952 r., 22.11.1952 r. i 23.12.1952 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/2, s. 71, 76, Listy Kierownika Oddziału Starych Druków BJ do BN z dnia 9.08.1956 i 2.11.1956 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/3, s. 64, 442, List WAP w Krakowie do BN z dnia 3.10.1955 r., List Kierownika Oddziału Rękopisów BJ do BN z dnia 4.11.1955 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/4, s. 74, List Towarzystwa Naukowego Płockiego do BN z dnia 21.09.1956 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/4, s. 187, List Biblioteki Miejskiej m. Poznania do BN z dnia 24.09.1957 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/5, s. 61, List Ossol. do BN z dnia 19.12.1955 r.

³⁴ BN, OAZ, sygn. 40/2/2, s. 65, List Dyrekcji BN do Dyrekcji BJ z dnia 12.01.1956 r.

³⁵ Przykładowo w 1951 r. BJ zwróciła uwagę Stacji na zniszczenia okładek w 2 tomach tomicjanów. BN, OAZ, sygn. 40/2/2, s. 42, List BJ do dr. Wyczańskiego, Kierownika Stacji Mikrofilmowej BN z 1951 r.

³⁶ W 1955 r. B. Racz. zarzuciła niefachowe obchodzenie się z piętnastowiecznym kodeksem o sygn. 1583, w wyniku którego przednia okładzina została całkowicie oderwana od bloku. Po sprawdzeniu protokołów zdawczo-odbiorczych okazało się, iż obiekt trafił do Stacji już w takim stanie, w związku z czym nie podejmowano prób mikrofilmowania. Pomimo to, biorąc pod uwagę fakt, że sam transport mógł w negatywny sposób wpłynąć na stan zachowania kodeksu, BN zaproponowała przeprowadzenie na własny koszt zabiegów konserwatorskich. Na początku 1956 r. oraz jesienią 1957 r. podobne zarzuty, przy okazji ponaglenia o zwrot starych druków, skierowała pod adresem Stacji B. PAN Kórnik. Okazało się, iż za opóźnienia w zwrocie materiałów winę ponosili pracownicy Zakładu Starych Druków BN, którzy sprawowali pieczę nad wypożyczonymi materiałami i nie dołączyli ich do transportu zorganizowanego przez Stację. Personel Stacji nie odpowiadał również za uszkodzone grzbiety opraw, porozrywane wiązania, oderwane karty ochronne czy wyrwane karty w 5 kodeksach. Protokoły zdawczo-odbiorcze wykazały, iż obiekty dotarły w takim stanie do BN. Oprawy w wadliwie zszytych rękopisach zostały uprzednio rozcięte przez byłego dyrektora Biblioteki Kórnickiej, profesora Stanisława Bodniaka (profesor zdecydował się własnoręcznie przeciąć oprawy, gdyż rękopisy te i tak wymagały ponownego, właściwego zszywania). Pomimo to narodowa ksiąźnica ponownie obiecała pokryć koszty konserwacji. Jednocześnie po raz kolejny kierownik Stacji przypomniał, aby biblioteka macierzysta wyłączała z mikrofilmowania obiekty zachowane w złym stanie. BN, OAZ, sygn. 40/2/1, s. 136, 140, 142, Listy Dyrekcji Biblioteki Kórnickiej do Dyrekcji BN z 24.01.1956 i 27.09.1957 r., List dyrektora BN do Dyrekcji Biblioteki Kórnickiej z dnia 5.10.1957 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/4, s. 179–180, List Biblioteki Miejskiej m. Poznania do BN z dnia 18.08.1955 r., List BN do Biblioteki Miejskiej m. Poznania z dnia 12.09.1955 r.

Tylko raz doszło do uszkodzeń podczas przewożenia³⁷. Zdarzały się też zagubienia obiektów, ale były to w skali całego przedsięwzięcia, obejmującego w latach 1952–1959 co najmniej 42 transporty³⁸, jednostkowe przypadki i bardzo szybko je wyjaśniano³⁹.

³⁷ Mianowicie w kwietniu 1956 r. podczas transportu zwrotnego do Ossol., w wyniku nie należytego zapakowania i niezabezpieczenia papierem, kilka rękopisów zostało mocno otartych a jeden poważnie uszkodzony przez gwóźdź wystający z deski. BN, OAZ, sygn. 40/2/5, s. 64, List Ossol. do BN z dnia 20.04.1956 r.

³⁸ BN, OAZ, sygn. 40/2/1, s. 96, List BN do BS z dnia 25.11.1957 r., s. 147, List Biblioteki Kórnickiej do BN z dnia 25.10.1957 r., s. 149, List Biblioteki Kórnickiej do BN z dnia 26.09.1957 r., s. 155, List Biblioteki Kórnickiej do BN z dnia 26.09.1957 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/2, s. 6, List Dyrekcji BN do Archiwum Kapitulnego Katedry Krakowskiej z dnia 2.03.1955 r., s. 44, List Dyrekcji BN do Dyrekcji BJ z dnia 11.09.1952 r., s. 57, List Biblioteki Narodowej do Dyrekcji BJ z dnia 3.04.1954 r., s. 58, 217, Listy BN do Dyrekcji BJ i Biblioteki Czartoryskich z dnia 28.12.1954 r., s. 60, List Dyrekcji BN do Dyrekcji BJ z dnia 10.04.1955 r., s. 62, List Kierownika Oddziału Starych Druków BJ do BN z dnia 24.06.1955 r., s. 65, List Dyrekcji BN do Dyrekcji BJ z dnia 12.01.1956 r., s. 73, List Kierownika Oddziału Rękopisów BJ do BN z dnia 21.09.1956 r., s. 74–76, Korespondencja między BN a BJ z okresu od 20.09.1956 r. do 8.10.1956 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/2, s. 205–206, Listy Dyrekcji BN do Dyrekcji BJ i Biblioteki Czartoryskich z dnia 10.10.1953 r., s. 216, List BN do Biblioteki Czartoryskich z dnia 5.08.1954 r., s. 217–219, Korespondencja między BN a Biblioteką Czartoryskich z okresu od 11.02.1955 r. do 16.03.1955 r., s. 220, List Biblioteki Czartoryskich do BN z dnia 16.11.1955 r., s. 223, List BN do Biblioteki Czartoryskich z dnia 23.01.1956 r., s. 227, List Biblioteki Czartoryskich do BN z dnia 5.11.1956 r., s. 229–233, Korespondencja między BN a Biblioteką Czartoryskich z okresu od 22.09.1956 r. do 29.09.1956 r., s. 234, Biblioteka Czartoryskich, druk wypożyczenia... z dnia 21.06.1957 r., s. 237–242, Korespondencja między BN a Biblioteką Czartoryskich z okresu od 22.10.1957 r. do 28.11.1957 r., s. 243, List BN do Biblioteki Czartoryskich z dnia 22.06.1959 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/3, s. 15, List dr. Zbigniewa Jabłońskiego, Zastępcy Kierownika Biblioteki PAN, Oddział w Krakowie, do BN z dnia 11.08.1953 r., s. 441, List BN do Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Krakowie z dnia 28.12.1954 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/4, s. 60–68, Korespondencja między BN a PTN z okresu od 8.12.1954 r. do 30.02.1955 r., s. 72, Towarzystwo Naukowe Płockie, spis czasopism Biblioteki im. Zielińskich oddanych do mikrofilmu... z dnia 23.08.1955 r., s. 75, Korespondencja między BN a Biblioteką i Archiwum Diecezjalnym w Płocku z okresu od 25.09.1956 r. do 28.10.1956 r., s. 77, List BN do PTN z dnia 3.12.1956 r., s. 78, List BN do Biblioteki i Archiwum Diecezjalnego w Płocku z dnia 7.12.1956 r., s. 79, List ks. Konrada Gašiorowskiego, Kustosza Biblioteki i Archiwum Diecezjalnego w Płocku do BN z dnia 13.12.1956 r., s. 80, List PTN do BN, s. 81, 84–85, Korespondencja między BN a Biblioteką i Archiwum Diecezjalnym w Płocku z okresu od 9.04.1957 r. do 17.06.1957 r., s. 86, List BN do PTN z dnia 17.06.1957 r., s. 88–92, Korespondencja między BN a Biblioteką i Archiwum Diecezjalnym w Płocku z okresu od 9.07.1957 r. do 11.07.1957 r., s. 92–93, List PTN do BN z dnia 10.07.1957 r., s. 159–172, List Biblioteki Miejskiej m. Poznania do BN z dnia 21.03.1952 r., s. 173, Protokół zdawczo-odbiorczy z dnia 31.07.1952 r., s. 175, Protokół zdawczo-odbiorczy z dnia 17.03.1954 r., s. 176, List BN do Biblioteki Miejskiej m. Poznania z dnia 26.07.1954 r., s. 177, Protokół zdawczo-odbiorczy z dnia 6.09.1954 r., s. 185, Protokół przekazania zbiorów Biblioteki Miejskiej m. Poznania... z dnia 30.08.1956 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/5, s. 9–10, Korespondencja między BN a BUWr z okresu od 29.05.1954 do 11.06.1954 r., s. 16, List BUWr do BN z dnia 19.04.1955 r., s. 19, List BN do BUWr z dnia 4.04.1956 r., s. 25, List BN do BUWr z dnia 17.06.1957 r., s. 47, List Ossol. do BN z dnia 5.09.1952 r., s. 52, List BN do Ossol. z dnia 16.08.1952 r., s. 53, List Ossol. do BN z dnia 14.09.1953 r., s. 55, List BN do Ossol. z dnia 29.05.1954 r., s. 57, List BN do Ossol. z dnia 21.07.1954 r., s. 58, List Ossol. do BN z dnia 24.07.1954 r., s. 59, List BN do Ossol. z dnia 5.08.1954 r., s. 63, List Ossol. do BN z dnia 20.04.1956 r., s. 147, List BN do Ossol. z dnia 26.02.1952 r.

³⁹ W 1951 r. BJ dopytywała się, czy w Stacji nie zostały luźne karty z rękopisu sygn. B.J. 3660 (dokładnie były to karty k. 54–56 i k. 168–178). W kwietniu 1955 r. w czasie transportu do

Aby uniknąć wszystkich opisanych wcześniej problemów związanych z wypożyczaniem zbiorów oraz w celu zapewnienia im większej ochrony, Andrzej Wyczański, ponownie opierając się na wzorcach francuskich, postanowił uruchomić mobilną Stację. Wyposażenie ruchomego laboratorium składało się z kamery, którą samochodem transportowano do biblioteki macierzystej, gdzie fototechnicy BN wykonywali zdjęcia. Pierwszą wyprawę zorganizowano już w październiku 1952 r. Mobilną Stację wysłano do Archiwum i Biblioteki Kapituły Katedralnej w Płocku⁴⁰. Nawiązując współpracę z kolejnymi instytucjami BN proponowała, aby zbiory najcenniejsze lub nienadające się do transportu ze względu na zły stan zachowania, mikrofilmować w bibliotece macierzystej⁴¹. Jednak zorganizowanie kolejnych wypraw, wobec braku poręcznej, przenośnej kamery, okazało się kłopotliwe⁴². Pomysł mobilnej Stacji ze względu na brak możliwości technicznych został zaniechany aż do lat 90. XX w.

W 1956 r. Stacja wydała pierwszy tematycznie opracowany katalog mikrofilmów, zawierający prawie 2,6 tys. pozycji muzykaliów⁴³. Za kryterium wyboru przyjęto szeroką definicję muzykaliów, jako materiałów źródłowych do historii muzyki. Dzięki temu, oprócz rękopiśmiennych i drukowanych nut, mikrofilmowano także spuściznę po kompozytorach, tj. ich korespondencję, dokumenty i pa-

---

Wrocławia, przez pomyłkę jeden z kodeksów należących do BUWr, trafił do Ossol. W lipcu 1957 r. zaginął niewielki, liczący 18 stron, rękopis B. Czart. o sygn. 3518. Okazało się, że został on wsunięty pod twardą okładkę innego kodeksu. W czasie tego samego transportu pracownicy BŚ pominęli podczas pakowania kilka roczników czasopisma „Gwiazdka Cieszyńska” (R. 76: 1923, R. 77: 1924, R. 78: 1925, R. 80: 1927, R. 81: 1928, R. 82: 1929, R. 83: 1930). Brakujące numery zostały w połowie lipca wysłane pocztą do Stacji. W 1954 r. B. Czart. wysłała do BN metryczki, których omyłkowo nie dołączono do transportu ze zbiorami. BN, OAZ, sygn. 40/2/1, s. 92–93, List BN do Biblioteki Śląskiej w Katowicach z dnia 5.07.1957 r., List dyrektora BŚ do Dyrekcji BN z dnia 16.07.1957 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/2, s. 42, List BJ do dr. Wyczańskiego, kierownika Stacji Mikrofilmowej BN z 1951 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/2, s. 92, List Biblioteki Czartoryskich do BN z dnia 4.05.1954 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/2, s. 235–236, List BN do Biblioteki Czartoryskich z dnia 9.07.1957 r., List Biblioteki Czartoryskich do BN z dnia 16.07.1957 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/5, s. 15, List BUWr do BN z dnia 3.05.1955 r.

⁴⁰ *Biblioteka Narodowa w latach 1945–1956...*, s. 125.

⁴¹ Przykładowo wedle tych zasad w lutym 1953 r. B. PAN Krak. wytypowała 15 rękopisów. W styczniu 1955 r. Biblioteka Kapitulna we Wrocławiu wskazała 8 takich rękopisów, w tym *Liber fundationis monasterii B. Mariae in Henrichov...* BN, OAZ, sygn. 40/2/3, s. 11, List prof. Jana Dąbrowskiego, Kuratora Biblioteki PAN w Krakowie do BN z dnia 27.02.1953 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/5, s. 497, List Kurii Arcybiskupiej Wrocławskiej do BN z dnia 4.01.1955 r.

⁴² Permanentnie przekładano terminy wyjazdów m.in. do Archiwum i Biblioteki Diecezjalnej w Płocku czy wspomnianej Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu. BN, OAZ, sygn. 40/2/4, s. 57, List Dyrekcji BN do Archiwum i Biblioteki Diecezjalnej w Płocku (na ręce ks. kan. J. Wójcickiego) z dnia 28.09.1954 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/5, s. 500, List BN do Archiwum Kapitulnego we Wrocławiu z dnia 23.08.1955 r.

⁴³ Zawierał on informacje na temat muzykaliów powielonych w latach 1950–1956, w związku z czym niektóre obiekty, objęte ogólną akcją zabezpieczenia, wymieniono także w poprzednich tomach wydawnictwa. Zdecydowaną większość stanowiły jednak nowe, celowo wydodrębnione, tytuły. „Katalog Mikrofilmów. Biblioteka Narodowa”, [nr] 8, *Katalog mikrofilmów muzycznych*, 1, Warszawa 1956.

miątki, dzieła teoretyczne oraz teksty pieśni. Za typowanie, wymagające niekiedy przeprowadzenia kwerendy w bibliotekach macierzystych, odpowiadali specjaliści z Zakładu Muzycznego BN⁴⁴. Dodatkowo współpracowano z powołanym w 1957 r. przy Instytucie Muzykologii UW Ośrodkiem Dokumentacji i Inwentaryzacji Zabytków Muzycznych w Polsce⁴⁵. Mikrofilmowanie muzykaliów, z których wiele pozostawało w rękopisach, eliminowało konieczność wykonywania odpisów na potrzeby solistów czy orkiestr. Wydawanie nut drukiem, w przeciwieństwie np. do nagrywania dźwięku, było drogie i skomplikowane. Mikrofotografia pozwalała zaś na bezbłędne i szybkie skopiowanie każdego, nawet najbardziej złożonego utworu muzycznego, a dzięki możliwości wielokrotnego powielenia lub wykonania powiększenia fotograficznego chroniła oryginał. Tym samym „mikrofilmy te i uzyskiwane z nich powiększenia stanowiły nieraz podstawę do wykonywania poszczególnych utworów nawet za granicą”⁴⁶.

Od 1953 r. mikrofilmowaniem objęto również druki nowsze z 9 instytucji. Niemniej jednak tych 208 tytułów zmikrofilmowanych bez określonych kryteriów stanowiło tylko epizodyczny fragment działalności Stacji. Znacznie ważniejsze były pierwsze próby kopiowania prasy polskiej. Kwestię tę Andrzej Wyczański przedstawił już w 1953 r. na łamach „Przeglądu Bibliotecznego”⁴⁷. Doświadczenia Stacji w tej materii były wówczas niewielkie. W 1952 r. powielono prasę powstańczą z lat 1863–1864, skompletowaną przez Instytut Historyczny UW na podstawie prac Stefana Kieniewicza⁴⁸. Równocześnie Stacja samodzielnie próbowała skompletować pierwsze numery „Robotnika”, ale wobec braku wskazówek bibliograficznych rezultaty akcji były niewielkie⁴⁹. W następnym roku skopiowano pojedyncze numery innych tytułów prasy komunistycznej⁵⁰. Dodatkowo ze zbiorów BN zmikrofilmowano „Po prostu. Dwutygodnik literacko-społeczny” (Wilno 1936), numery od 11 do 16 oraz niektóre dzienniki wydawane w okresie kampanii wrześniowej 1939 r. W okresie od 1957 r. do 1960 r. zmikrofilmowano 1486 wol. czasopism

⁴⁴ Przykładowo mgr Prokopowicz w czasie pobytu w B. Czart. wstępnie wskazała do mikrofilmowania ok. 250 rękopisów i druków muzycznych. Obiekty te miały być dodatkowo skonfrontowane ze zbiorami BN. BN, OAZ, sygn. 40/2/2, s. 229–233, Korespondencja między BN a Biblioteką Czartoryskich z okresu od 22.09.1956 r. do 29.09.1956 r.

⁴⁵ *Katalog mikrofilmów muzycznych*, 2, pod red. M. Prokopowicz, Warszawa 1962, s. 7–9.

⁴⁶ A. Wyczański, *Mikrofilm w archiwach...*, s. 82.

⁴⁷ A. Wyczański, *W sprawie mikrofilmowania czasopism*, „Przegląd Biblioteczny” 1953, s. 138–143.

⁴⁸ Na taśmie mikrofilmowej (sygnatura nr 375) nie zamieszczono jednak metryczek poszczególnych tytułów czasopism.

⁴⁹ „Robotnik. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej”, Warszawa 1894–1901, mikrofilm nr 3381.

⁵⁰ Ze zbiorów własnych: 4 numery czasopisma „Białostoczanin, Wydawnictwo Polskiej Partii Socjalistycznej” (Londyn–Białystok 1899–1905); 2 numery „Listok Robotnika, Vychodit neperiodiceski Izdanie Rossijskoj Social-demokratycznej Raboczej Partii” (Zeneva 1898); kilka numerów „Myśl Socjalistyczna. Miesięcznik polityczno-społeczny. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej (Lewicy)” (Kraków 1907–1908), „Światło. Czasopismo popularno-naukowe. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej” (Londyn 1898–1904) i „Przedświt” (Genewa, Lipsk, Londyn, Paryż 1881–1912) oraz ze zbiorów BJ pojedyncze numery „Kolokol” (Genewa 1865–1870) i „Revue du Developpement Social, Politique et Littéraire en Russie” (Genewa 1865) oraz kilka numerów „Z Pola Walki. Organ Polskiej Komisji Histpartu CKWKP” (Moskwa 1926–1931) wypożyczonych z BUW. „Katalog Mikrofilmów. Biblioteka Narodowa”, nr 3, Warszawa 1954.

polskich⁵¹. Od lat 60. XX w. Konrad Zawadzki, bazując na tych doświadczeniach i wytycznych prof. Wyczańskiego, rozwinął akcję scalania prasy polskiej do rozmiarów bezprecedensowych w skali europejskiej.

Stacja Mikrofilmowa BN od początku starała się prowadzić ogólnokrajową politykę zabezpieczania najcenniejszych zbiorów. Łącznie w latach 1950–1961 Stacja zmikrofilmowała 6592 rękopisy i 3223 tytuły starych druków⁵². Najwięcej zbiorów pochodziło z: Biblioteki Ossolińskich, Biblioteki Czartoryskich, Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Narodowej, Biblioteki PAN w Kórniku oraz Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, ale działalność objęła zasoby kilkudziesięciu instytucji z całego kraju i kilku placówek zagranicznych. Uwzględniano nie tylko archiwa i biblioteki państwowe, ale również księgozbiory osób prywatnych i instytucji kościelnych. W przypadku tych ostatnich, w celu szerszego udostępnienia zbiorów, w marcu 1959 r. rozmawiano z Prymasem Polski księdzem kardynałem Stefanem Wyszyńskim, co zakończyło się interwencją służb bezpieczeństwa, które zmusiły dyrekcję biblioteki do zwolnienia kilku znakomitych specjalistów, m.in. Zofii Rozanow⁵³.

Współpraca z wszystkimi instytucjami miała całkowicie dobrowolny charakter. Niekiedy opierała się tylko na ustnych porozumieniach między dyrekcją BN a dyrekcją danej biblioteki czy kierownictwem konkretnego działu. W innych przypadkach należało wystosować oficjalne pisma do wyższych instancji⁵⁴. Jednak zazwyczaj podpisywano umowę, w której BN zobowiązywała się do pokrycia wszelkich kosztów związanych z transportem i mikrofilmowaniem zbiorów, przekazania bezpłatnie jednej kopii mikrofilmu oraz brała pełną odpowiedzialność za stan zachowania i zwrot mikrofilmowanych zbiorów⁵⁵.

⁵¹ *Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za lata 1957–1960...*, s. 30.

⁵² T. Szczęsna, *Program mikrofilmowania czasopism i innych dokumentów z bibliotek polskich realizowany w Bibliotece Narodowej*, [w:] *Ochrona i konserwacja zbiorów bibliotecznych*, red. B. Drewniewska-Idziak, E. Stachowska-Musiał, Warszawa 1998, s. 79–86.

⁵³ BN, OAZ, sygn. 40/3, s. 7, Sprawozdanie z pracy w oddziale Zbiorów Mikrofilmowych za II kwartał 1959 r.

⁵⁴ Wypożyczanie zbiorów B. PAN Krak. wymagało zgody profesora Rogozińskiego, dyrektora Działu Wydawnictw i Bibliotek PAN. Z kolei B. Czart. potrzebowała aprobaty Centralnego Zarządu Muzeów przy MKiS na wydawanie większej liczby rękopisów. Natomiast współpracę BN z Ossol. poprzedziło pismo Biura Oświaty i Kultury Prezydium Rządu z dnia 5 lutego 1952 r. BN, OAZ, sygn. 40/2/2, s. 204, List M. Wierzbickiego, p.o. Kierownika Muzeum Narodowego w Krakowie, Oddział Zbiory Czartoryskich do Kierownictwa Stacji Mikrofilmowej BN z dnia 5.10.1953 r., s. 208, List dyrektora Centralnego Zarządu Muzeów MKiS do BN z dnia 16.10.1953 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/4, s. 371–372, List prof. Z. Rogozińskiego, dyrektora Działu Wydawnictw i Bibliotek PAN do BN z dnia 31.10.1952 r. w odpowiedzi na list BN z dnia 4.08.1952 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/5, s. 47–49, Korespondencja między BN z Ossol. z okresu od 16.02.1952 r. do 20.03.1952 r.

⁵⁵ BN, Arch. ZZM, Umowa o przeprowadzeniu dokumentacji mikrofilmowej i fotograficznej z dnia 17.09.1960 r. z Biblioteką Kapitulną w Gnieźnie i 30.05.1960 r. z Biblioteką PAN w Gdańsku, bez sygn.; BN, OAZ, sygn. 40/2/2, s. 5, List Dyrekcji BN do Archiwum Kapitulnego Katedry Krakowskiej z dnia 28.09.1954 r.

Biblioteka Narodowa, oprócz realizowania własnej polityki mikrofilmowania, powielala zbiory także na życzenie innych instytucji, organizacji czy osób prywatnych. W latach 1953–1956 Stacja współpracowała m.in. z Komisją Wojskowo-Historyczną przy Ministerstwie Obrony Narodowej⁵⁶, MKiS⁵⁷, Instytutem Zachodnim w Poznaniu⁵⁸, Katedrą Historii Filozofii UW⁵⁹, klasztorem oo. Franciszkanów

⁵⁶ Sekretarz naukowy Komisji, Tadeusz Nowak, przekazywał listy obiektów, które następnie dołączano do poszczególnych transportów. W 1953 r. w związku z transportem do Krakowa, MON zamówiło 36 rękopisów z B. Czart., po 1 rękopisie z Biblioteki PAN i BJ, 8 rękopisów przekazanych przez B. Czart. do WAP w Krakowie, Oddział na Wawelu oraz 27 rękopisów z WAP w Krakowie, Oddział na Siennej. W kolejnych latach analogiczne prośby Tadeusz Nowak kierował do Stacji przy okazji wypraw do Kórnik, Wrocławia i Krakowa. BN, OAZ, sygn. 40/2/1, s. 130, List Kierownictwa Biblioteki Kórnickiej do BN z dnia 18.03.1954 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/3, s. 274, List Tadeusza Nowaka, Sekretarza Naukowego Komisji Wojskowo-Historycznej Ministerstwa Obrony Narodowej do Stacji Mikrofilmowej BN z dnia 14.10.1953 r., s. 276, List Tadeusza Nowaka, Sekretarza Naukowego Komisji Wojskowo-Historycznej Ministerstwa Obrony Narodowej do Stacji Mikrofilmowej BN z dnia 23.02.1955 r., s. 278, List Tadeusza Nowaka, Sekretarza Naukowego Komisji Wojskowo-Historycznej Ministerstwa Obrony Narodowej do Stacji Mikrofilmowej BN z dnia 24.09.1956 r., s. 493, List Tadeusza Nowaka, Sekretarza Naukowego Komisji Wojskowo-Historycznej Ministerstwa Obrony Narodowej do Stacji Mikrofilmowej BN z dnia 24.11.1953 r.

⁵⁷ W 1954 r. na prośbę wiceministra Wilczaka z MKiS zmikrofilmowano zbiory BP im. Łopacińskiego w Lublinie (1 rękopis), B. PAN Kórnik (1 rękopis), B. PAN Krak. (4 rękopisy), B. Czart. (2 rękopisy) oraz BJ (3 rękopisy). Dokładnie były to: *Panowanie Zygmunta III wraz z listem Bohdana Chmielnickiego* (rkps BK 1401), *Uniwersał Hetmanów Zaporoskich, Księga sądowna kozacka miasta Kozińca w gub. Czernichowskiej, tzw. Ljetopis Czernichowski, Ukazy carowej Anny z l. 1730–1735 dla hetmanów Zaporoskich, Ukazy carowej Elżbiety z l. 1754–1753 do hetmanów zaporoskich, Śpiewnik ruski zawierający pieśni religijne z nutami XVI/XVII* (rkps sygn. 241), *Śpiewnik kościelny cerkiewno-słowiański z nutami w XVI/XVIII, List hetmana Bohdana Chmielnickiego do biskupa Andrzeja Trzebieckiego z dnia 20.08.1656 r. z oryginalnym podpisem, List własny Bronisława Zaleskiego do Arkadego Węgrzynowskiego z l. 1849–1860 wraz z dopiskiem Szewczenki w liście Zalewskiego, List Szewczenki do Łazarzowskiego*. BN, OAZ, sygn. 40/2/2, s. 382, Protokół zdawczo-odbiorczy Biblioteki Czartoryskich z dnia 20.05.1954 r., s. 390, Protokół zdawczo-odbiorczy zbiorów Biblioteki Czartoryskich i BJ z dnia 15.05.1954 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/3, s. 385–386, Protokół zdawczo-odbiorczy Biblioteki PAN w Krakowie z dnia 17.05.1954 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/4, s. 383–384, Protokół zdawczo-odbiorczy rękopisu Biblioteki Kórnickiej PAN w Kórniku z dnia 14.05.1954 r., s. 387–388, Protokół zdawczo-odbiorczy rękopisu Biblioteki Publicznej im. Łopacińskiego w Lublinie z dnia 15.05.1954 r.

⁵⁸ Na potrzeby Instytutu Zachodniego w Poznaniu w czerwcu 1954 r. zmikrofilmowano *Kronikę Kampego* i *Kronikę Fryzego* ze zbiorów Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce. BN, OAZ, sygn. 40/2/4, s. 389, Potwierdzenie odbioru materiałów Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce z dnia 1.06.1954 r.

⁵⁹ W I kwartale 1956 r. na prośbę Katedry Historii Filozofii UW skopiowano 10 rękopisów z B. PAN Kórnik i 33 rękopisy z BJ. BN, OAZ, sygn. 40/2/1, s. 137, List BN do Biblioteki Kórnickiej z dnia 20.02.1956 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/2, s. 69, List Dyrekcji BN do Dyrekcji BJ z dnia 20.02.1956 r.

w Warszawie⁶⁰, Muzeum Narodowym w Warszawie⁶¹ oraz osobami prywatnymi⁶². Działania pracowników Stacji Mikrofilmowej nie ograniczały się tylko do powielania różnych rodzajów zbiorów, ale obejmowały również m.in. rozwinięcie rodzimej produkcji materiałów fotochemicznych i aparatury, popularyzację stosowania mikroform czy też udzielanie pomocy i organizowanie szkoleń dla personelu innych laboratoriów. Stację Mikrofilmową BN praktycznie już od momentu jej powołania traktowano jako nieformalne polskie centrum kompetencji w zakresie stosowania technik fotograficznych w bibliotekach, a przez pewien czas także w archiwach.

W 1962 r. Stacja została podzielona na Zakład Zbiorów Mikrofilmowych (początkowo Oddział Zbiorów Mikrofilmowych), zajmujący się kwestiami merytorycznymi i Zakład Reprografii (początkowo nazywany ciągle Stacją), obejmujący całość zagadnień technicznych. Komórki znalazły się w różnych pionach administracyjnych, co dodatkowo utrudniło koordynację działalności. Mimo tych problemów nowi kierownicy jednostek, tj. Konrad Zawadzki i Henryka Jankowska, nie tylko kontynuowali działalność zapoczątkowaną przez Andrzeja Wyczańskiego, ale również rozwinęli ją, organizując bezprecedensową w skali europejskiej akcję zabezpieczania zbiorów.

Bibliografia

Źródła archiwalne

BN, Arch. ZZM, Burdowicz-Nowicka M., *Informacja w związku z 50 rocznicą zorganizowania w BN Stacji Mikrofilmowej*, Warszawa 25.06.2000, bez sygn.

Biblioteka Narodowa, Oddział-Archiwum Zakładowe BN

Sygnatury: 40/2/1, 40/2/2, 40/2/3, 40/2/4, 40/2/5.

BN, OAZ, sygn. 40/3, s. 7, Sprawozdanie z pracy w Oddziale Zbiorów Mikrofilmowych za II kwartał 1959 r.

Opracowania

Adzarski W., *Historia fotografii warszawskiej*, Warszawa 1974.

Biblioteka Narodowa w latach 1945–1956, Warszawa 1958.

⁶⁰ BN, OAZ, sygn. 40/2/4, s. 392–403, 424–428, Korespondencja między BN a Klasztorem oo. Franciszkanów w Warszawie (Franciszkańska 2) z okresu od 7.05.1954 r. do 24.11.1959 r.

⁶¹ Księgi Inwentarzowe od nr 1 do nr 48 000. BN, OAZ, sygn. 40/2/4, s. 405–416, Potwierdzenia odbiorów Ksiąg Inwentarzowych Muzeum Narodowego w Warszawie z okresu od 5.04.1956 r. do 5.07.1957 r.

⁶² W 1955 r. przywieziono z B. Czart. 3 dodatkowe rękopisy dla prof. Michalskiego. W 1956 r. zrealizowano z kolei zamówienie prof. Sawickiego z Instytutu Historii Prawa UW na skopiowanie 24 rękopisów przechowywanych w BUWr. BN, OAZ, sygn. 40/2/2, s. 222, List BN do Biblioteki Czartoryskich z dnia 3.12.1955 r.; BN, OAZ, sygn. 40/2/5, s. 16–28, Korespondencja między BN a BUWr z okresu od 19.04.1955 r. do 3.10.1957 r.

- Burdowicz-Nowicka M., *Mikrofilm w pracy naukowej i bibliotecznej*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1958, nr 1, s. 95–116.
- Burdowicz-Nowicka M., *Mikrofotografia w bibliotekarstwie*, „Przegląd Biblioteczny” 1958, z. 2–3, s. 161–172.
- Deresiewicz J., *Powielanie archiwów*, „Dziennik Poznański” 1937, nr 100, s. 7.
- Drewniewska-Idziak B., *Projekt ogólnopolskiej akcji mikrofilmowania zbiorów bibliotecznych z XIX i XX wieku w podziale na regiony*, [w:] *Chrońmy oryginały*, red. B. Drewniewska-Idziak, Warszawa 2000, s. 30–38.
- Fotobiblioteki*, „Kurier Poznański” 1937, nr 152, s. 4.
- Górski K., *Zagadnienie produkcji mikrofilmowych odbitek pozytywów w zastosowaniu do źródeł historycznych*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1948, nr 1–4, s. 109–119.
- Grycz J., *Zagadnienia fotografii w bibliotekarstwie*, „Przegląd Biblioteczny” 1938, R. 12, s. 145–170.
- Handelsman M., *Metoda poszukiwań archiwalnych*, „Archeion” 1927, z. 2, s. 39.
- „Katalog Mikrofilmów. Biblioteka Narodowa”, nr 3, Warszawa 1954.
- Katalog mikrofilmów muzycznych*, 1, Warszawa 1956.
- Katalog mikrofilmów muzycznych*, 2, pod red. M. Prokopowicz, Warszawa 1962.
- Komornicki T., *Mikrokarty i przyszłość bibliotek naukowych świata*, „Życie Nauki” 1947, nr 13–14, s. 58–68.
- Korzeniewski B., *Książki i ludzie*, Warszawa 1993.
- Kruszyński J., *Nowy aparat do reprodukcji fotograficznej i jego zastosowanie szczególnie do zabytków archiwalnych*, „Archeion” 1936, z. 14, s. 24–35.
- Lodyński M., *Biblioteki i polityka biblioteczna w związku z potrzebami nauki*, „Życie Nauki” 1947, nr 23–24, s. 282–294.
- Lodyński M., *Kilka uwag na marginesie dyskusji mikrofilmowej*, „Przegląd Biblioteczny” 1953, z. 2, s. 144–149.
- Protokół posiedzeń z VI sesji Rady Archiwalnej w dniach 19–20.12.1928 r.*, „Archeion” 1929, z. 5, *Dział Urzędowy*, s. 4.
- Rutkowski J., *Mikrofotografia na usługach historii*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 1937, s. 600–604.
- Rybarski A., *Potrzeby i zadania fotografii w pracy archiwalnej*, Lwów 1926.
- Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za lata 1957–1960*, oprac. M. Dembowska, Warszawa 1987.
- Statut Biblioteki Narodowej*, „Monitor Polski” 1954, nr 87, poz. 980, cz. 4, par. 20, p. 5.
- Szczęśna T., *Program mikrofilmowania czasopism i innych dokumentów z bibliotek polskich realizowany w Bibliotece Narodowej*, [w:] *Ochrona i konserwacja zbiorów bibliotecznych*, red. B. Drewniewska-Idziak, E. Stachowska-Musiał, Warszawa 1998.
- Wyczański A., *Dwa lata Stacji Mikrofilmowej BN*, „Przegląd Biblioteczny” 1952, z. 2–3, s. 162–182.
- Wyczański A., *Mikrofilm – nowa postać książki*, Wrocław 1972.
- Wyczański A., *Mikrofilm w archiwach i bibliotekach polskich*, „Archeion” 1956, t. 26, s. 131–151.

- Wyczański A., *W sprawie mikrofilmowania czasopism*, „Przegląd Biblioteczny” 1953, z. 2, s. 138–143.
- Zawadzki K., *Wspomnienia o mojej pracy w Bibliotece Narodowej*, „Biuletyn Informacyjny BN” 1997, nr 1, s. 21–24.
- Zubala H., *Mikrofilmowanie zbiorów archiwalnych i bibliotecznych w Polsce 1950–1970*, Wrocław 1978.

